

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۵۹

آیه ۸۷ - ۸۹

آیه و ترجمه

یا ایها الذین ءامنوا لا تحرّموا طیبت ما ءحلّ الله لکم و لا تعتدوا ان الله لایحب
المعتدین ۸۷

و کلو ما رزقکم الله حلّلا طیباً و اتقوا الله الذی ءنتم به مومنون ۸۸
لا یؤاخذکم الله باللغو فی ءایمنکم و لکن یواخذکم بما عقدتم الایمن فکفرته
اطعام عشرة مسکین من اوسط ما تطعمون ءهلیکم ءو کسوتهم ءو تحریر رقبة
فمن لم یجد فصیام ثلثة ايام ذلک کفرة ءایمنکم اذا حلفتهم و احفظوا ءایمنکم
کذلک یبین الله لکم ءایته لعلکم تشکرون ۸۹

ترجمه :

۸۷ - ای کسانی که ایمان آورده‌اید چیزهای پاکیزه را که خداوند برای شما
حلال کرده بر خود حرام نکنید، و از حد تجاوز ننمائید، زیرا خداوند متجاوزان
را دوست نمی‌دارد.

۸۸ - و از نعمتهای حلال و پاکیزه‌ای که خداوند به شما روزی داده بخورید و از
(مخالفت) خداوندی که به او ایمان دارید پرهیزید.

۸۹ - خداوند شما را به خاطر سوگندهای بیهوده (و خالی از اراده) مواخذہ
نمی‌کند ولی در برابر سوگندهائی که (از روی اراده) محکم کرده‌اید مواخذہ
می‌کند، کفارہ این گونه قسمها اطعام ده نفر مستمند، از غذاهای معمولی
است که به خانواده خود می‌دهید، یا لباس پوشانیدن بر آن ده نفر و یا آزاد
کردن یک برده، و کسی که هیچکدام از اینها را نباید سه روز روزه میگیرد، این
کفارہ سوگندهای شماست به هنگامی که سوگند یاد می‌کنید (و مخالفت
مینمائید) و سوگندهای خود را حفظ کنید و نشکنید، این چنین خداوند آیات
خود را برای شما بیان می‌کند تا شکر او را بجا آورید.

تفسیر نمونه ج: ۵ صفحه ۶۰

شان نزول

از حد تجاوز نکنید!

در مورد نزول آیات فوق روایات متعددی نقل شده است، از جمله اینکه: روزی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) درباره رستاخیز و وضع مردم در آن دادگاه بزرگ الهی بیاناتی فرمود، این بیانات مردم را تکان داد و جمعی گریستند به دنبال آن جمعی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) تصمیم گرفتند، پارهای از لذائذ و راحتیها را بر خود تحریم کرده و به جای آن به عبادت پردازند، امیر مؤمنان علی (علیه السلام) سوگند یاد کرد که شبها کمتر بخوابد و مشغول عبادت باشد، بلال سوگند یاد کرد که همه روز روزه باشد، عثمان بن مظعون قسم یاد کرد که آمیزش جنسی را با همسر خویش ترک گوید و به عبادت پردازد.

روزی همسر عثمان بن مظعون نزد عایشه آمد، او زن جوان و صاحب جمالی بود، عایشه از وضع او متعجب شد و گفت: چرا به خودت نمی رسی، و زینت نمی کنی؟!

در پاسخ گفت: برای چه کسی زینت کنم؟ همسر مدتی است که مرا ترک گفته و رهبانیت پیش گرفته است، این سخن به گوش پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) رسید، فرمان داد همه مسلمانان به مسجد آیند، هنگامی که مردم در مسجد اجتماع کردند، بالای منبر قرار گرفت، پس از حمد و ثنای پروردگار گفت: چرا بعضی از شما چیزهای پاکیزه را بر خود حرام کرده اید؟ من سنت خود را برای شما بازگو می کنم هر کس از آن روی گرداند از من نیست، من قسمتی از شب را می خوابم و با همسرانم آمیزش دارم و همه روزها را روزه نمی گیرم.

تفسیر نمونه ج: ۵ صفحه: ۶۱

آگاه باشید من هرگز به شما دستور نمی دهم که مانند کشیشان مسیحی و رهبانها ترک دنیا گوئید زیرا این گونه مسائل و همچنین دیرنشینی در آئین من نیست، رهبانیت امت من در جهاد است (اگر می خواهید ترک دنیا گوئید چه بهتر که در راه سازندهای همچون جهاد باشد...) بر خود سخت نگیرید زیرا جمعی از پیشینیان شما بر اثر سخت گرفتن بر خود هلاک شدند. آنها که سوگند یاد کرده بودند این امور را ترک کنند، برخاستند و گفتند: ای پیامبر! ما در این راه سوگند یاد کرده ایم وظیفه ما در برابر سوگندمان چیست؟ آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. لازم به تذکر است که بعضی سوگندهای فوق مانند سوگندی که از عثمان

بن مظعون نقل شده چون منافات با حق همسرش داشته است مشروع نبوده، ولی در مورد سوگند علی (علیه السلام) درباره بیدار ماندن شب و اشتغال به عبادت، امر مباح و مجازی بوده است اگر چه از آیات استفاده می شود که اولی و بهتر این بود که چنین کاری به طور مستمر ادامه پیدا نکند و این موضوع هیچگونه منافاتی با مقام عصمت علی (علیه السلام) ندارد چنانکه نظیر آن را در باره پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز در سوره تحریم آیه یک می خوانیم یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله لک تبتغی مرضاة ازواجک: ای پیغمبر! چرا پاره های ازاموری که بر تو حلال است به خاطر رضایت همسرانت بر خود حرام میکنی

تفسیر:

سوگند و کفاره سوگند
در این آیه و آیات بعد یک سلسله احکام مهم اسلامی مطرح شده است، بعضی برای نخستین بار، و قسمت مهمی نیز به عنوان تاکید و توضیح احکامی که قبلاً در.

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۲

آیات دیگر قرآن بیان شده است، زیرا همانطور که گفتیم این سوره در اواخر عمر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل گردید و میبایست در آن در باره احکام مختلف اسلامی تاکید بیشتری بشود.
در آیه نخست، اشاره به تحریم قسمتی از مواهب الهی وسیله بعضی از مسلمین شده، و آنها را از تکرار این کار نهی میکنند، و می گوید: «ای کسانی که ایمان آورده اید» (طیبات) و امور پاکیزه های را که خداوند برای شما حلال کرده بر خود حرام مکنید، (یا ایها الذین آمنوا لا تحرموا طیبات ما احل الله لکم)
ذکر این حکم علاوه بر ملاحظه شان نزول ممکن است اشاره به این باشد که اگر در آیات گذشته مدح و تمجیدی از جمعی از دانشمندان و رهبانان مسیحی شد به خاطر انعطاف و تسلیم آنها در برابر حق بود، نه به خاطر برنامه ترک دنیا و تحریم طیبات، و مسلمانان نمی توانند در این قسمت از آنها اقتباس کنند با بیان این حکم، اسلام صریحاً بیگانگی خود را از مساله رهبانیت و ترک دنیا آنچنان که مسیحیان و مرتاضان دارند اعلام داشته است، شرح بیشتر درباره این موضوع را در ذیل آیه ۲۷ سوره حدید و رهبانیه ابتدعوها مطالعه خواهید فرمود.

سپس برای تاکید این موضوع می گوید: از حد و مرزها فراتر نروید، زیرا خداوند تجاوز کنندگان را دوست ندارد (و لا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين). در آیه بعد مجدداً روی مطلب تاکید کرده، منتها در آیه گذشته نهی از تحریم بود و در این آیه امر به بهره گرفتن مشروع از مواهب الهی کرده می فرماید: از آنچه خداوند به شما روزی داده است حلال و پاکیزه بخورید» (و کلو مما رزقکم الله حلالاً طیباً).
تنها شرط آن این است که رعایت اعتدال و تقوا و پرهیزگاری در بهره گیری.

تفسیر نمونه ج: ۵ صفحه: ۶۳

از این مواهب را فراموش نکنید، لذا می گوید: (و اتقوا الله الذی انتم به مومنون) یعنی ایمان شما به خدا ایجاب میکند که همه دستورات او را محترم بشمرید، هم بهره گرفتن و هم رعایت اعتدال و تقوی.
در تفسیر این جمله احتمال دیگری نیز هست، که منظور از امر به تقوا این است که تحریم مباحات و طبیات با درجه عالی و کامل تقوا متناسب نیست، تقوا ایجاب می کند که انسان از حد اعتدال در هیچ طرف خارج نشود.
در آیه بعد درباره سوگندهائی که در زمینه تحریم حلال و غیر آن خورده می شود، به طور کلی بحث کرده و قسمها را به دو قسمت تقسیم می کند: «نخست می گوید: خداوند شما را در برابر «قسمهای لغو» مواخذه و مجازات نمی کند» (لا یؤاخذکم الله باللغو فی ایمانکم).
همانطور که در تفسیر آیه ۲۲۵ سوره بقره که در آن نیز پیرامون عدم مجازات در مقابل قسمهای لغو بحث شده بود گفتیم: منظور از سوگند لغو چنانکه مفسران و فقهاء گفته اند، سوگندهائی است که دارای هدف مشخص نیست و از روی اراده و تصمیم سر نمی زند، بلکه بدون توجه به عنوان تکیه سخن و الله و بالله یا اینکه لا و الله و بلی و الله می گویند و یاد ر حال شدت هیجان یا غضب بدون اراده و تصمیم گفته می شود.
بعضی گفته اند اگر انسان به چیزی یقین داشته باشد و بر اساس آن سوگند یاد کند سپس معلوم شود که اشتباه کرده است، آن نیز جزء قسم لغو است، مثل اینکه کسی بر اثر سعایت افراد سخن چنین یقین به انحراف همسر خود پیدا کند و سوگند به طلاق او یاد نماید، بعداً معلوم شود دروغ بوده است، این سوگند اعتبار ندارد.
این را نیز می دانیم که علاوه بر لزوم قصد و اراده و تصمیم در

سوگندهای جدی لازم است که محتوای قسم نیز کار نامشروع و یا مکروهی نباشد، بنابر این اگر انسان در حال اختیار از روی اراده و تصمیم سوگند یاد کند که عمل حرام یا مکروهی

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۴

را انجام دهد آن قسم نیز بی ارزش است، و وفای به آن لازم نیست - احتمال دارد که مفهوم لغو در آیه فوق مفهوم وسیعی باشد و حتی این گونه قسم را نیز شامل شود -

قسم دوم از سوگندها، سوگندهائی است که از روی اراده و تصمیم و به طور جدی یاد می شود، در باره این نوع قسمها، قرآن در آیه فوق چنین می گوید: خداوند شما را در برابر چنین سوگندهائی که گره آنرا محکم کردهاید مؤاخذه می کند و شما را موظف به عمل کردن به آن میسازد (ولکن یؤاخذکم بما عقدتم الایمان)

کلمه «عقد» همانطور که در آغاز سوره مائده گفتیم در اصل به معنی جمع کردن اطراف یک چیز محکم است و به همین جهت گره زدن دوسر طناب را عقد می گویند، و گاهی به همین مناسبت در امور معنوی نیز بکار می رود و هر گونه پیمان محکمی را عقد نیز می گویند، در آیه فوق منظور از عقد ایمان (بستن سوگندها) همان تصمیم جدی بر کاری است که بر طبق سوگند انجام می گیرد.

البته جدی بودن سوگند بتنهایی برای صحت آن کافی نیست بلکه همانطور که در بالا اشاره شد باید محتوای سوگند لاقل یک امر مباح بوده باشد و باید دانست که سوگند جز بنام خدا معتبر نیست.

بنا بر این اگر کسی بنام خدا سوگند یاد کند که عمل نیک یا لاقل عمل مباحی را انجام دهد، واجب است به سوگند خود عمل کند و اگر آن را شکست کفاره دارد.

و کفاره قسم همان است که در ذیل آیه مورد بحث بیان شده: «کفاره چنین سوگندی یکی از سه چیز است:

نخست اطعام ده نفر مسکین (فکفارتہ اطعام عشرة مساکین) منتها برای اینکه بعضی از اطلاق این حکم چنین استفاده نکنند که میتوان از هرنوع غذای

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۵

پست و کم ارزشی برای کفاره استفاده کرد، تصریح می کند که این غذا باید لا اقل یک غذای حد وسط بوده باشد که معمولاً در خانواده خود از آن تغذیه می کنید (من اوسط ما تطعمون اهلیکم).

البته ظاهر این تعبیر، حد متوسط از نظر کیفیت است ولی ممکن است هم اشاره به کیفیت و هم مقدار و کمیت بوده باشد، چنانکه در روایتی از امام صادق (علیه السلام) حد وسط در کیفیت و در روایتی از امام باقر (علیه السلام) حد وسط در کمیت نقل شده که مفهوم آنها بازگشت به حد وسط در هر دو قسمت می کند.

ناگفته پیداست که مساله حد وسط در دو قسمت به اختلاف شهرها و آبادیها و زمانها متفاوت خواهد بود.

این احتمال نیز در تفسیر آیه داده شده است که اوسط به معنی خوب و عالی است، زیرا یکی از معانی اوسط عالی است، چنانکه در آیه ۲۸ سوره قلم می خوانیم: قال اوسطهم الم اقل لكم لو لا تسبحون (بهترین آنها چنین گفت: آیا به شما نگفتم چرا تسبیح خدا نمی گوئید)

دوم - پوشاندن لباس بر ده نفر نیازمند (او کسوتهم).

البته ظاهر آیه این است که لباسی بوده باشد که بطور معمول تن را بپوشاند و لذا در بعضی از روایات می خوانیم که امام صادق (علیه السلام) فرمود منظور از کسوة در آیه فوق دو قطعه لباس است (پیراهن و شلوار) و اگر در بعضی از روایات مانند روایتی که از امام باقر (علیه السلام) نقل شده می خوانیم که به یک جامه نیز می توان قناعت کرد، شاید بخاطر آن باشد که پیراهنهای بلند عربی بستنهایی می تواند همه بدن را بپوشاند - البته در مورد زنان تنها یک پیراهن هر چند بلند باشد کافی نیست بلکه روسری برای پوشاندن سر و گردن نیز لازم است، زیرا حد اقل لباس مورد نیاز یک زن کمتر از این نیست - و با این حال بعید نیست که لباسی که به عنوان.

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۶

کفاره داده می شود بر حسب فصول و مکانها و زمانها تفاوت پیدا کند. در اینکه آیا از نظر کیفیت حد اقل کافی است و یا در اینجا نیز باید حد وسط مراعات شود در میان مفسران دو نظر وجود دارد: نخست اینکه به مقتضای اطلاق آیه هر گونه لباس کافی است و دیگر اینکه با توجه به قیدی که در اطعام بود در اینجا نیز باید رعایت حد وسط گردد، ولی البته احتمال اول

باطلاق آیه سازگارتر است.

سوم - آزاد کردن یک برده (او تحریر رقبة).

در اینکه آیا برده‌های که آزاد می‌شود باید ایمان و اسلام داشته باشد یا آزاد کردن هر گونه برده کافی است در میان فقهاء گفتگو است و توضیح آن را باید در کتب فقهی خواند، اگر چه ظاهر آیه مطلق است.

و این خود می‌رساند که اسلام برای آزاد ساختن بردگان از وسائل گوناگون استفاده کرده است، و در عصر و زمانی همچون زمان ما که ظاهراً برده‌های وجود ندارد، باید یکی از دو کفاره دیگر را انتخاب نمود.

شک نیست که این سه موضوع از نظر قیمت بسیار متفاوت است، و شاید این تفاوت بخاطر آن است که هر کس آزاد باشد و بتواند به اندازه توانائی خود یکی را انتخاب کند.

اما ممکن است کسانی باشند که قدرت بر هیچیک از اینها نداشته باشند و لذا بعد از بیان این دستور می‌فرماید: آنهائی که دسترسی به هیچیک ندارند باید سه روز روزه بگیرند (فمن لم يجد فصيام ثلاثة ايام).

بنابر این گرفتن سه روز روزه منحصرأ مربوط به کسانی است که قدرت بر انجام یکی از سه موضوع فوق را نداشته باشند.

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۷

سپس برای تاکید می‌گوید: کفاره سوگندهای شما این است که گفته شد (ذلک کفارة ایمانکم اذا حلفتم).

ولی برای اینکه کسی تصور نکند با دادن کفاره، شکستن سوگندهای صحیح حرام نیست می‌گوید: سوگندهای خود را حفظ کنید (و احفظوا ایمانکم). و به تعبیر دیگر عمل به سوگند وجوب تکلیفی دارد و شکستن آن حرام است، اما پس از شکستن باید کفاره داد.

و در پایان آیه می‌فرماید: این چنین خداوند آیاتش را برای شما بیان می‌کند، تا شکر او را بگزارید و در برابر این احکام و دستوراتی که ضامن سعادت و سلامت فرد و اجتماع است، او را سپاس گوئید (کذلک یبین الله لکم آیاته لعلکم تشکرون).

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۶۸

آیه و ترجمه

ياايهاالذين ءامنوا انما الخمر و الميسر و الانصاب و الازلم رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون ٩٠
انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة و البغضاء فى الخمر و الميسر و يصدكم عن ذكر الله و عن الصلوة فهل ءانتم منتهون ٩١
و ءطيعوا الله و ءطيعوا الرسول و احذروا فان توليتم فاعلموا ءنما على رسولنا البلغ المبين ٩٢

ترجمه :

٩٠ - ای کسانی که ایمان آورده اید شراب و قمار و بتها و از لام (که یکنوع بخت آزمائی بوده) پلیدند و از عمل شیطانند از آنها دوری کنید تارستگار شوید.
٩١ - شیطان می خواهد در میان شما بوسیله شراب و قمار عداوت ایجاد کند، و شما را از ذکر خدا و از نماز باز دارد آیا (با اینهمه زیان و فساد و با این نهی اکید) خودداری خواهید کرد؟!
٩٢ - و اطاعت خدا و اطاعت پیامبر کنید و (از مخالفت فرمان او) بترسید، و اگر روی برگردانید (و مخالفت نمائید مستحق مجازات خواهید بود) و بدانید بر پیامبر ما جز ابلاغ آشکار چیز دیگری نیست (و این وظیفه را در برابر شما انجام داده است).

شان نزول:

در تفاسیر شیعه و اهل تسنن شان نزولهای مختلفی درباره آیه نخست ذکر شده است،

تفسیر نمونه جلد ٥ صفحه ٦٩

شده است، که تقریباً با یکدیگر شباهت دارند از جمله اینکه در تفسیر در المنثور از سعد بن وقاص چنین نقل شده که می گوید: این آیه درباره من نازل گردید، مردی از انصار غذائی تهیه کرده بود و ما را دعوت کرد، جمعی در مجلس میهمانی او شرکت کردند، و علاوه بر صرف غذا شراب نوشیدند و این قبل از تحریم شراب در اسلام بود، هنگامی که مغز آنها از شراب گرم شد شروع به ذکر افتخارات خود کردند، کم کم کار بالا گرفت و به اینجا رسید که یکی از آنها استخوان شتری را برداشت و بر بینی من کوبید و آن را شکافت، من خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) رسیدم و این جریان را عرض کردم در این موقع آیه فوق نازل شد.

از «مسند احمد» و «سنن ابی داود» و نسائی و «ترمذی» چنین نقل شده است که عمر (که طبق تصریح تفسیر فی ظلال جلد سوم صفحه ۳۳ علاقه شدید به نوشیدن شراب داشت) دعا می کرد، و می گفت: خدایا بیان روشنی در مورد خمر برای ما بفرما، هنگامی که آیه سوره بقره (یسئلونک عن الخمر و المیسر...) (بقره - ۲۱۹) نازل شد پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) آیه را برای او قرائت کرد ولی او باز به دعای خود ادامه می داد، و می گفت: خدایا بیان روشنتری در این زمینه بفرما، تا اینکه آیه سوره نساء (یا ایها الذین آمنوا لا تقربوا الصلوة و انتم سکاری) (نساء ۴۳) نازل شد، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) آن رانیز بر او خواند، باز به دعای خود ادامه می داد!، تا اینکه سوره مائده (آیه مورد بحث) که صراحت فوق العاده‌ای در این موضوع دارد، نازل گردید، هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) آیه را بر او خواند، گفت: انتهینا انتهینا! از نوشیدن شراب خودداری میکنیم، خودداری می کنیم!.

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۰

تفسیر:

حکم قطعی درباره شراب و مراحل تدریجی آن

همانطور که در جلد سوم این تفسیر صفحه ۳۹۶ ذیل آیه ۴۳ سوره نساء اشاره کردیم، شرابخواری و میگساری در زمان جاهلیت و قبل از ظهور اسلام فوق العاده رواج داشت و به صورت یک بلای عمومی در آمده بود، تا آنجا که بعضی از مورخان می گویند عشق عرب جاهلی در سه چیز خلاصه می شد: شعر و شراب و جنگ!، و نیز از روایات استفاده می شود که حتی بعد از تحریم شراب مساله ممنوعیت آن برای بعضی از مسلمانان فوق العاده سنگین و مشکل بود، تا آنجا که می گفتند: ما حرم علینا شیء اشد من الخمر: هیچ حکمی بر ما سنگینتر از تحریم شراب نبود.

روشن است که اگر اسلام می خواست بدون رعایت اصول روانی و اجتماعی با این بلای بزرگ عمومی به مبارزه برخیزد ممکن نبود، و لذا از روش تحریم تدریجی و آماده ساختن افکار و اذهان برای ریشه کن کردن میگساری که به صورت یک عادت ثانوی در رگ و پوست آنها نفوذ کرده بود، استفاده کرد، به این ترتیب که نخست در بعضی از سوره‌های مکی اشاراتی به زشتی این کار نمود، چنانکه در آیه ۶۷ سوره نحل می خوانیم و من ثمرات النخیل و الاعناب تتخذون منه سکرا و رزقا حسنا «از میوه‌های درخت نخل و انگور، مسکرات و

روزیهای پاکیزه فراهم می کنید».

در اینجا سکر یعنی مسکر و شرابی را که از انگور و خرما می گرفتند،

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۱

درست در مقابل رزق حسن قرار داده است، و آن را یک نوشیدنی ناپاک و آلوده شمرده است.

ولی عادت زشت شرابخوری از آن ریشه دارتر بود، که با این اشاره هاریشه کن شود، بعلاوه شراب بخشی از درآمدهای اقتصادی آنها را نیز تامین می کرد لذا هنگامی که مسلمانان به مدینه منتقل شدند و نخستین حکومت اسلامی تشکیل شد، دومین دستور در زمینه منع شرابخواری به صورت قاطعتری نازل گشت، تا افکار را برای تحریم نهائی آماده تر سازد، در این موقع بود که آیه ۲۱۹ سوره بقره نازل گردید یسئلونک عن الخمر و المیسر قل فیهما اثم کبیر و منافع للناس و اثمهما اکبر من نفعهما- در این آیه ضمن اشاره به منافع اقتصادی مشروبات الکلی برای بعضی از جوامع همانند جامعه جاهلیت، اهمیت خطرات و زیانهای بزرگ آن را که به درجات از منافع اقتصادی آن بیشتر است یادآور می شود.

به دنبال آن در آیه ۴۳ سوره نساء یا ایها الذین آمنوا لا تقربوا الصلوة و انتم سکاری حتی تعلموا ما تقولون به مسلمانان صریحا دستور داده شد که در حال مستی هرگز نماز نخوانند تا بدانند با خدای خود چه می گویند. البته مفهوم این آیه آن نبود که در غیر حال نماز، نوشیدن شراب مجاز بود، بلکه برنامه همان برنامه تحریم تدریجی و مرحله به مرحله بود، و به عبارت دیگر این آیه نسبت به غیر حال سکوت داشت و صریحا چیزی نمی گفت.

آشنائی مسلمانان به احکام اسلام و آمادگی فکری آنها برای ریشه کن ساختن این مفسده بزرگ اجتماعی که در اعماق وجود آنها نفوذ کرده بود، سبب شد که دستور نهائی با صراحت کامل و بیان قاطع که حتی بهانه جویان نیز نتوانند به آن ایراد گیرند نازل گردید، که همین آیه مورد بحث بوده باشد.

جالب توجه اینکه در این آیه با تعبیرات گوناگون ممنوعیت این کار مورد تاکید قرار گرفته است:

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۲

۱- آیه با خطاب یا ایها الذین آمنوا شروع شده اشاره به اینکه مخالفت با این

حکم با روح ایمان سازگار نیست.

- ۲ - بعد از آن کلمه «انما» که برای حصر و تاکید است به کار رفته.
- ۳ - شراب و قمار همردیف انصاب (بتنهائی که شکل مخصوصی نداشتند و تنها قطعه سنگی بودند) ذکر شده است و نشان می‌دهد، خطر شراب و قمار به قدری زیاد است که در ردیف بت پرستی قرار گرفته، به همین دلیل در روایتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌خوانیم شارب الخمر کعابد الوثن: «شرابخوار همانند بت پرست است»:
- ۴ - شراب و قمار و همچنین بت پرستی و از لام (یک نوع بخت آزمائی) همگی به عنوان رجس و پلیدی شمرده شده‌اند (انما الخمر و المیسر و الانصاب و الازلام رجس).
- ۵ - تمام این اعمال جزء اعمال شیطانی قلمداد شده است (من عمل الشیطان).
- ۶ - سرانجام فرمان قاطع برای اجتناب از آنها را صادر کرده و می‌فرماید (فاجتنبوه).
- ضمناً باید توجه داشت که اجتناب مفهومی رساتر از نهی دارد، زیرا معنی اجتناب فاصله گرفتن و دوری کردن و نزدیک نشدن است که بمراتب از جمله «نوشید» رساتر می‌باشد.
- ۷ - در پایان این آیه می‌گوید: این دستور به خاطر آن است که شمارستگار شوید (لعلکم تفلحون).

تفسیر نمونه ج: ۵ صفحه: ۷۳

- یعنی بدون آن رستگاری ممکن نیست.
- ۸ - در آیه بعد به پاره‌های از زیانهای آشکار شراب و قمار پرداخته نخست می‌گوید: شیطان می‌خواهد از طریق شراب و قمار در میان شما تخم عداوت و دشمنی بپاشد و از نماز و ذکر خدا باز دارد (انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة و البغضاء فی الخمر و المیسر و یصدکم عن ذکر الله و عن الصلوة)
- ۹ - در پایان این آیه به عنوان یک استفهام تقریری، می‌گوید: آیا شما خود داری خواهید کرد؟ (فهل انتم منتهون).
- یعنی پس از اینهمه تاکید باز جای بهانه جوئی یا شک و تردید در مورد ترک این دو گناه بزرگ باقی مانده است؟! و لذا می‌بینیم که حتی عمر که تعبیرات آیات گذشته را بخاطر علاقهای که (طبق تصریح مفسران عامه) به شراب داشت وافی نمی‌دانست پس از نزول این آیه، گفت که این تعبیر کافی و قانع

کننده است.

۱۰ - و در آیه سوم به عنوان تاکید این حکم نخست به مسلمانان دستور می دهد که خدا و پیامبرش را اطاعت کنند و از مخالفت او بپرهیزند (واطيعوا الله و اطيعوا الرسول و احذروا).

و سپس مخالفان را تهدید می کند که اگر از اطاعت فرمان پروردگار سرباز زنند، مستحق کیفر و مجازات خواهند بود و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) وظیفه ای جز ابلاغ آشکار ندارد (فان توليتم فاعلموا انما على رسولنا البلاغ المبين).

اثرات مرگبار شراب و قمار

گرچه در ذیل آیه ۲۱۹ بقره جلد دوم تفسیر نمونه صفحه ۷۴ تا ۷۹ بحثهای فشرده ای پیرامون ضررهای این دو بلای اجتماعی ذکر شده است، ولی در اینجا نیز برای تاکید مطلب - به عنوان اقتدا به قرآن مجید - لازم است نکات دیگری را یاد آور شویم، این نکات مجموعه ای است از آمارهای مختلف که هر کدام به تنهایی به اندازه

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۴

یک بحث مشروح برای بیان عمق و عظمت این زیانها گویا است:

۱ - به موجب آماری که در انگلستان درباره جنون الکلی انتشار یافت، و این جنون با جنونهای دیگر در آن مقایسه شده بود، چنین بدست آمده که در برابر ۲۲۴۹ دیوانه الکلی فقط ۵۳ دیوانه به علل دیگر وجود داشته است!

۲ - به موجب آمار دیگری که از تیمارستانهای آمریکا بدست آمده ۸۵ درصد از بیماران روانی آنها را بیماران الکلی تشکیل می دهد!

۳ - یکی از دانشمندان انگلیسی به نام بنتام می نویسد: مشروبات الکلی در کشورهای شمالی انسان را کودن و ابله، و در کشورهای جنوبی دیوانه می کند، سپس می افزاید: آئین اسلام تمام انواع نوشابه های الکلی را تحریم کرده است و این یکی از امتیازات اسلام می باشد.

۴ - اگر از کسانی که در حال مستی دست به انتحار یا جنایت زده و خانه هائی را ویران ساخته و خانمانهائی را بر باد داده اند آماری تهیه شود، رقم سرسام آوری را تشکیل می دهد.

۵ - در فرانسه، هر روز ۴۴۰ نفر جان خود را فدای الکلی می کنند!

۶ - طبق آمار دیگری تلفات بیماریهای روانی آمریکا در یکسال دو برابر تلفات

آن کشور در جنگ جهانی دوم بوده است و به عقیده دانشمندان در بیماریهای روانی آمریکا مشروبات الکلی و سیگار نقش اساسی داشته‌اند!

۷ - به موجب آماری که توسط یکی از دانشمندان به نام «هوگر» به.

تفسیر نمونه ج: ۵ صفحه: ۷۵

- مناسبت بیستمین سالگرد مجله علوم ابراز شد ۶۰ در صد قتل‌های عمدی، ۷۵ در صد ضرب و جرح، ۳۰ در صد جرائم ضد اخلاقی (از جمله زنا با محارم!) ۲۰ در صد جرائم سرقت مربوط به الكل ومشروبات الکلی بوده است و به موجب آماری از همدین دانشمند ۴۰ درصد از اطفال مجرم دارای سابقه اثر الکلیت هستند.
- ۸ - از نظر اقتصادی تنها در انگلستان زیانهای ناشی از طریق غیبت کارگران از کار به خاطر الکلیسم به ۵۰ میلیون دلار در سال (تقریباً ۱۷۵۰ میلیون تومان) برآورد شده است، که این مبلغ بتنهایی می‌تواند هزینه ایجاد هزاران کودکستان و دبستان و دبیرستان را تامین کند
- ۹ - به موجب آماری که در باره زیانهای مشروبات الکلی در فرانسه انتشار یافته: الكل ۱۳۷ میلیارد فرانک در سال بر بودجه فرانسه غیر از خسارات شخصی به شرح زیر تحمیل می‌کند:
- ۶۰ میلیارد فرانک خرج دادگستری و زندانها.
 - ۴۰ میلیارد فرانک خرج تعاون عمومی و خیریه.
 - ۱۰ میلیارد فرانک مخارج بیمارستانها برای الکلیکها.
 - ۷۰ میلیارد فرانک هزینه امنیت اجتماعی!
- و به این ترتیب روشن می‌شود که تعداد بیماران روانی و بیمارستانها و قتلها و نزاعهای خونین و سرقتها و تجاوزها و تصادفها با تعداد میخانه‌ها تناسب مستقیم دارد.
- ۱۰ - بزرگترین مؤسسات آمارگیری آمریکا ثابت کرده است که قمار در ۳۰ در صد جنایتها دخالت مستقیم دارد.
- و به موجب آمار دیگری که در زمینه جرائم قماربازان منتشر شده بانهایت تاسف می‌بینیم که ۹۰ در صد جیب‌بری.

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۶

۵۰ درصد جرائم جنسی.

۱۰ درصد فساد اخلاق.

۳۰ درصد از طلاقتها.

۴۰ درصد از ضرب و جرحها.

و ۵ درصد از خودکشیها بخاطر قمار صورت گرفته است.

آیه ۹۳

آیه و ترجمه

لیس علی الذین ءامنوا و عملوا الصلحت جناح فیما طعموا اذا ما اتقوا و ءامنوا و عملوا الصلحت ثم اتقوا و ءامنوا ثم اتقوا و احسنوا و الله یحب المحسنین
ترجمه :

۹۳ - بر کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند گناهی در آنچه خورده‌اند نیست (و نسبت به نوشیدن شراب قبل از نزول حکم تحریم مجازات نمی‌شوند) مشروط بر اینکه تقوا پیشه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، سپس تقوا پیشه کنند و ایمان آورند، سپس تقوا پیشه کنند و نیکی نمایند، و خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد.

شأن نزول

در تفسیر «مجمع البیان» و تفسیر «طبری» و تفسیر «قرطبی» و بعضی دیگر از تفاسیر چنین آمده است که پس از نزول آیه تحریم شراب و قمار، بعضی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) گفتند: اگر این دو کار اینهمه گناه دارد پس تکلیف برادران مسلمان ما که پیش از نزول این آیه از دنیا رفته‌اند و هنوز این دو کار را ترک نکرده‌بودند چه می‌شود؟ آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت:

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۷

تفسیر:

در این آیه در پاسخ کسانی که نسبت به وضع گذشتگان قبل از نزول تحریم شراب و قمار و یا نسبت به وضع کسانی که این حکم هنوز به گوش آنها نرسیده، و در نقاط دور دست زندگی داشتند می‌گوید: «آنهائی که ایمان و عمل صالح داشته‌اند و این حکم به آنها نرسیده‌بوده، اگر شرابی نوشیده‌اند و یا از درآمد قمار خورده‌اند گناهی بر آنها نیست» (لیس علی الذین آمنوا و عملوا الصالحات جناح فیما طعموا).
سپس این حکم را مشروط به این می‌کند که آنها تقوا را پیشه کنند و

ایمان بیاورند و عمل صالح انجام دهند (اذا ما اتقوا و آمنوا و عملوا الصالحات) بار دیگر همین موضوع را تکرار کرده، می‌گوید: سپس تقوا پیشه کنند و ایمان بیاورند (ثم اتقوا و آمنوا).

و برای سومین بار با کمی تفاوت همین موضوع را تکرار نموده، می‌گوید: سپس تقوا پیشه کنند و نیکی نمایند (ثم اتقوا و احسنوا). و در پایان آیه می‌فرماید: خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد (و الله يحب المحسنين).

درباره تکرار این سه جمله میان مفسران قدیم و جدید گفتگو بسیار است بعضی آنها را حمل بر تاکید کرده‌اند، زیرا اهمیت موضوع تقوا و ایمان و عمل صالح ایجاب می‌کند که روی آن بطور جدی و مکرر تکیه و تاکید شود. ولی جمعی از مفسرین معتقدند که هر یک از این سه جمله ناظر به حقیقت

تفسیر نمونه جلد ۵ صفحه ۷۸

جداگانه‌ای است و در زمینه تفاوت آنها احتمالات متعددی داده‌اند که بسیاری از آنها دلیل و شاهی ندارد. شاید بهترین سخن در این زمینه این است که گفته شود: منظور از تقوا که نخستین بار ذکر شده همان احساس مسئولیت درونی است که انسان را به سوی تحقیق و بررسی درباره دین و نگاه کردن در معجزه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و جستجو درباره حق می‌کند و نتیجه آن ایمان و عمل صالح است، و به تعبیر دیگر تا مرحله‌ای از تقوا در وجود انسان نبوده باشد به فکر تحقیق و جستجوی حق نمی‌افتد، و بنابراین نخستین بار که در آیه فوق سخن از تقوا به میان آمده اشاره به این مرحله از تقوا است و این منافات با آغاز آیه که می‌گوید «لیس علی الذین آمنوا و عملوا الصالحات...» ندارد، زیرا ایمان در آغاز آیه ممکن است به معنی تسلیم ظاهری بوده باشد ولی ایمانی که بعد از تقوا به وجود آید ایمان واقعی است. و دومین بار که سخن از تقوا به میان آمده اشاره به تقوایی است که در درون جان انسان نفوذ می‌کند و اثر آن عمیقتر می‌گردد و نتیجه آن ایمان مستقر و ثابتی است که عمل صالح جزء آن است، لذا در جمله دوم پس از ذکر ایمان سخنی از عمل صالح به میان نیامده تنها می‌فرماید: ثم اتقوا و آمنوا... یعنی این ایمان بقدری نافذ و ثابت است که نیازی به ذکر عمل صالح در تعقیب آن نیست.

و در مرحله سوم که گفتگو از تقوا می‌کند منظور تقوائی است که به مرحله عالی خود رسیده بطوری که علاوه بر دعوت به انجام وظائف حتمی، دعوت به احسان یعنی کارهای نیک نیز می‌کند حتی کارهایی که از واجبات نیست. خلاصه اینکه هر یک از این سه تقوا اشاره به مرحله‌ای از احساس مسئولیت و پرهیزگاری است، مرحله ابتدائی، مرحله متوسط، و مرحله نهائی و هر یک قرینه‌ای در خود آیه دارد که به اتکای آن می‌توان مقصود را دریافت. بر خلاف احتمالاتی که بعضی از مفسرین در تفاوت این سه تقوا و سه ایمان داده‌اند که فاقد قرینه و شاهد است.

قبلا

فرست

قبلا